

TÜRKÇEDE “BÖYLE, ŞÖYLE, ÖYLE” KELİMELERİNİN İŞLEVİNE DAİR

Muzaffer UZUN¹

Özet

Dildeki anlamlı en küçük birim olarak kelime, dil bilgisi içinde görev, anlam ve işlev bakımından farklı kategorilerde farklı görünüm ve adlandırmalarla karşımıza çıkar. Aristo’dan başlayarak kelimelerin tasnifinde genel yaklaşım, önce onları anlamlı ve görevli birimler olarak tanımlamak şeklinde olagelmıştır. Varlığı ve hareketini gösteren kelimeler anlamlı, anlamlı kelimeler arasındaki ilişkileri kuran kelimeler de görevli kelimeler olarak tasnif edilmiştir. Bundan sonra kelimelerin kullanımı sırasında cümle içindeki işlevlerine göre tekrar adlandırıldıkları görülür.

Kelimelerin anlam yükü ve görevlerinin tespiti, metin içerisinde ilişkili oldukları kelime ya da kelime grupları yanında metnin sunduğu bağlam bilgilerinin de bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Dil bilgisinde görev adlarının tespiti, kullanım sırasında üstlendikleri işleve göre belirlenirken kategorik bir yaklaşım benimsenir. Bu yaklaşım genel olarak kabul edilebilir olmakla beraber Türkçe gibi kelimelerin işlevselliği, söz diziminin kıvraklığı gibi sebeplerle sınırlılıkları da beraberinde getirir.

Kelimelerin işlevlerine göre değerlendirilmesi, Türkçedeki kullanım çeşitliliğini göstermesi bakımından dikkat çekici sonuçlar verebilir. Bu çalışmada “böyle, şöyle, öyle” sözcüklerinin kullanımdaki fonksiyonları metin dil biliminin imkânlarıyla yeniden ele alınmış, kullanım sıklığı ve çeşitliliği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin dil bilimi, gönderim, görev adı.

A STUDY RELATED TO THE FUNCTION OF THE WORDS OF “BÖYLE, ŞÖYLE, ÖYLE” IN TURKISH

Abstract

Word, which is the smallest meaningful unit in a language, appears in different appearance and classifications in different categories in terms of function, meaning and task in grammar. Since Aristo, the general approach in the classification of the words has been to define them as meaningful and functional. The words showing the entity and its motion are classified as meaningful and the words making relations among the meaningful words are classified as functional ones. It is seen that the words are again named according to their functions in a sentence during their use.

The determination of the functions and meaning attribution of the words require to know the context information in a text along with the related words or word groups. The determination of the names of tasks in grammar is determined in accordance with the function during their use and a categorical approach is followed. While this approach is generally acceptable, it also brings some limitations because of the functionality of Turkish words and the fluency of syntax.

The evaluation of the words according to their functions may give meaningful results to show the variety of use in Turkish. In this study, the functions of “böyle, şöyle, öyle” words in use were reevaluated with the facilities of textual linguistics and the frequency and variety of use were searched.

Key words: Textual linguistics, reference, name of task.

¹ Okt., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, muzafferuzun@ktu.edu.tr.

GİRİŞ

Dilin biçim ve anlam bakımından birbirini tamamlayan unsurların oluşturduğu bütün olarak değil de anlamın ve işlevin dışarıda bırakıldığı kategorik bir yaklaşım olarak algılanması, kelimelerin farklı bağlamlarda farklı işlevlerle yüzey yapıda belirebileceği gerçeğinin tespitini engellemektedir. Bu doğrultudaki dil bilgisi öğretimi de kullanıcıların kelimeleri buldukları bağlam içerisinde kazandıkları işlevlerle algılayabilmelerinin önüne geçmektedir.

Bir bağdaşıklık unsuru olarak değerlendirilen ve metinde yer alan dilsel bir birimin aynı ya da farklı bir biçimde metin içinde ya da dışında bir başka dilsel birimin yerine kullanılması anlamına gelen *gönderim*; *gönderim unsuru* ve *gönderimde bulunulan unsur* olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Gönderim ilişkisinde *gönderim unsuru* metin içerisinde *gönderimde bulunulan unsurdan* soyutlanmış farklı bir anlamı çağrıştırmayı ve ondan ayrı olarak yorumlanması düşünülemez ve gönderim unsuru, anlamsal yorumunu ancak gönderimde bulunulan unsurla kurduğu gönderim ilişkisi çerçevesinde kazanır.

Türkçede, tek başlarına ele alındıklarında zihinde birtakım kavramlar oluşturmayan bazı kelimeler², ancak beraber kullanıldıkları diğer kelime ve kelime grupları ve bağlam sayesinde işlev kazanır, anlam değeri ile ortaya çıkar. Gönderimde bulunduğu durum, nesne ya da kavram bilinmediğinde sözcenin de anlamını belirlemenin mümkün olmadığı bu tür dilsel birimler, bulunduğu bağlamın diğer üyeleri ile ilişkilendirildiğinde yorumlanabilir olurlar (Günay 2013: 245). Zamirler, bazı sıfat ve zarf görevinde kullanılan sözcükler bu şekildedir.

Bu itibarla Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* romanında *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcükleri taranmış, bu sözcüklerin sıklıkları ve buldukları bağlamda görev adları tespit edilmiştir.

1. Kaynaklarda *Böyle, Şöyle, Öyle* Sözcükleri

Türkçe dil bilgisi kaynaklarında *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcükleri ile ilgili açıklamalara bakıldığında bu kelimelerin görev adlarının sunumunda farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna göre *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerinin Türk dil bilgisi kaynaklarında diğer kelime ya da kelime gruplarıyla ilişkisi çerçevesinde *durum zarfı* (hâl zarfı, tarz zarfı, durum bildirme zarfı, tarz belirteci), *işaret sıfatı* (im sıfatı, gösterme sıfatı), *belgisiz zamir*, *iyelikli belirsizlik zamiri*, *işaret zamiri* (gösterme adılı), *gösterme belirteci*, *niteleme belirteci*, *ölçü belirteci* (aşırılık belirteci), *cümle başı kuvvetlendirme edatı*, *cümle başı edatı* terimleriyle karşılandıkları görülmektedir.

Ergin; *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerini **hâl zarfı** denince ilk akla gelen kelimeler olarak değerlendirirken aynı zamanda bu kelimelerin isimlerin önünde de **sıfat** olduğunu söyler (Ergin 1998: 248). Gencan, **işaret adları** başlığı altında *tarz anlamlı im sözcükleri* olarak değerlendirdiği *bu*, *şu*, *o* zamirlerinden gelişen *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerinin ismi belirttiğinde **im sıfatı**, fiildeki oluş ve kılışın nasıl yapıldığını, nasıl olduğunu gösterdiklerinde durum belirteçlerinden **niteleme belirteci** (zarf) olduklarını dile getirir (Gencan 2007: 308). Ediskun; *böylesi*, *şöylesi*, *öylesi* sözcüklerine **belgisiz zamir**; *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerine **işaret sıfatı**, **işaret zamiri**, **durum zarfı**;

² Dilde kelime tasniflerinden biri de “açık sınıf”, kapalı sınıf” şeklinde olanıdır. Buna göre “kapalı sınıf”ın üyeleri olan kelimeler; sayılarının azlığı ve tüetime kapalı oluşları ile “açık sınıf”ın kelimelerinden ayrılan, “açık sınıf”ın kelimelerini birbirine bağlayan, onlarla anlamsal bir ilişki kuran, değişimin daha yavaş gerçekleştiği, kelimelerdir. (Erdem 2005: 445, 446)

Banguoğlu, **tarz zarfları**³ derken Atabay; **gösterme sıfatı, niteleme belirteci** (Atabay vd. 2003: 92), *böyle, öyle, şöyle* sözcüklerinin iyelik eki almış şekilleri ve onların çokluklarına da **gösterme adılı** içerisinde yer verir. Bilgegil; *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinden **hâl zarfları** başlığında bahseder (Bilgegil 2009: 212). Korkmaz; bu sözcükleri fiildeki oluş ve kılışa benzerlik, gibilik ve yakınlık işlevleri ile **durum bildirme zarfları** başlığı altında “benzerlik, tıpkılık” bildiren zarflar içerisinde yer verirken (Korkmaz 2007: 503) sıfat ve zarf görevinde kullanılabilen *böyle, öyle, şöyle* sözcüklerinin iyelik ekleri aldıklarında **işaret zamirine** dönüştüklerini ifade eder (Korkmaz 2007: 427). Hacıeminoğlu da aslında sıfat olan *böyle* sözcüğünün zarf olarak kullanıldığını, *bundan böyle* kalıplaşmış şeklinin **çekim edatı; öylenin, cümle başı ve kuvvetlendirme edatı**; aslında tarz zarfı olan *şöyle* sözcüğünün de **cümle başı edatı** olarak kullanıldığını söyler (Ayrıntılı bilgi için bk. Hacıeminoğlu 1992: 188-192). Bunun yanında *şöyle dursun, şöyle kim* yapılarını da cümle başı edatı olarak adlandırır. Demirci; *böyle, şöyle, öyle, böylesine, şöylesine, öylesine, böylece, şöylece, öylece* sözcüklerinin zamir kökenli olduklarını ve buldukları bağlama göre sıfat veya zarf olabileceklerini dile getirir (Demirci 2014: 55). Zülfikâr, yalın hâlde bulduklarında *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinin **sıfat ve zarf**, çeşitli yapım ve çekim ekleriyle kullanıldıklarında **zarf, zamir, edat** işlevlerini taşıdıklarını ayrıca *böyle böyle, şöyle şöyle, öyle öyle* gibi ikilemeli kullanımlarla *Öyle yağma yok., Şöyle dursun., Öyle veya böyle.* gibi kalıplaşmış kullanımların ayrı başlıklar altında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (Zülfikâr 2007: 441). Uçar vd.; *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerini **gösterme belirteci, ölçü belirteci, tarz belirteci, belirsiz belirleyici, eklenti soru, bağlaç, ön biçim, kalıplaşmış anlatımlar, ikilemeler ve gösterme adılı** başlıkları altında ele almışlardır (Ayrıntılı bilgi için bk. Uçar vd. 2011: 227-236). Özçelik; *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerini 3. teklik ve çokluk kişi iyelik ekleri ile kullanıldığında **iyelikli belirsizlik zamiri** olarak değerlendirir.⁴ Demir; **işaret sıfatı, işaret adılı** (biçim ve durum anlamlı olanlar), **niteleme belirteci** (Ayrıntılı bilgi için bk. Demir 2006: 295, 321, 484), Bilgin; *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerini **gösterme sıfatı, niteleme belirteci; böylesi** sözcüğünü **belgisiz sıfat, böylesine, öyle, öylesine** sözcüklerini **aşırılık belirteci** alt başlıklarıyla tanıtır (Ayrıntılı bilgi için bk. Bilgin 2002: 227, 237, 270, 272). Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu *Türkçe Sözlük*'te *böyle* ilk önce sıfat olarak tanımlanmış bununla birlikte zarf görevinde kullanıldığı örneklere de değinilmiştir. *Öyle* sözcüğü de sıfat temel görevi ile tanıtılırken zarf görevinde kullanıldığı örnekler ayrıca sıralanmıştır. *Şöyle* sözcüğü zarf görevinin dışında başka bir görev adıyla *Türkçe Sözlük*'te yer almamıştır.

Kaynaklar taranıp elde edilen bilgilerden yola çıkıldığında *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerine birtakım başlıklar altında yer verilmesine rağmen bu kelimelerin metindeki işlevlerinin tam manasıyla aktarılmadığı söylenebilir.

³ Banguoğlu, zarf bahsinde yer verdiği *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinin sıfat görevinde kullanılmalarına eserinde yer vermez. Ayrıca zarfların yapısından bahsedilen bölümde de “zamirli zarflar” başlığı altında *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinden “gösterme zarfları” olarak bahseder. Bu kelimelerin zamir niteliklerini korumakla birlikte zarf işleyişinde olduklarını dile getirir (Banguoğlu 1990: 383-384).

⁴ Özçelik 2001, 663'te *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinden müteşekkil *böylesi, böyleleri, şöylesi, şöyleleri, öylesi, öyleleri* sözcüklerini **iyelikli belirsizlik zamiri** olarak adlandırır. Bununla birlikte *Yarı gölgeli yarı karanlık kalsınlar. Yarı görünsün yarı saklansınlar. Yarı konuşsun yarı sussunlar. Böylesiydi münasip olan* (Bekiroğlu 2013:429) gibi bir ifadede *böylesi* sözcüğünün işaret edip gönderimde bulunduğu unsurlar metinden tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla bu örnekte bir **belirsizlik**ten bahsedilemeyecektir. Ayrıca *böylesi* sözcüğü zarf görevinde de kullanılabilir ve gönderimde bir belirsizlik yoktur. *Kafiye tutmuş, kahkahalarla gülüyoruz. Keyfiye'yi bile hiç böylesi gülerken görmemişim. Böylesi* sözcüğünün işaret ettiği, “kahkahalarla” isim unsurudur.

Bu tür sözcüklerin sahip oldukları işlevlere dil bilgisi kaynaklarında yer verilmemesi anlaşılabilirliği olumsuz yönde etkilemiştir.

2. Metin Bağlamında *Böyle, Şöyle, Öyle* Sözcüklerin İşlevleri

Türk dilinde kelimelerin *göreve ilişkin adlandırılmasını*, kelimelerin diğer kelime ya da kelime gruplarıyla ilişkisi belirler. Böylece bir kelimenin *sıfat, zarf, zamir...* gibi bir göreve sahip olduğunun tespiti ancak bir başka kelime veya kelime grubu ile ilişkisi doğrultusunda anlaşılacaktır. Ayrıca bir kelime ya da kelime grubuyla ilişkisi nispetinde görev adı belirlenen sözcük, bir başka kelime ya da kelime grubunun anlamsal yükünün de taşıyıcısı konumunda olabilir. Bunun tespiti de kelimenin ancak cümlenin de sınırlarını aşan bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi ile olacaktır. Bu doğrultuda kelimelerin cümlenin de ötesinde metin içerisinde farklı görevler üstlenebileceği bu yüzden de dil bilgisi öğretiminde cümlenin yanında bazı kelimelerin görev ve anlamlarının ancak bir bağlam içerisinde sunulmuş metinle anlaşılacağı bilinmelidir.

2.1. *Böyle*

"Ağlayan bir erkek. Hem Müslüman hem de Türk." Böyle mi diyorlardı? (s. 220)

Böyle sözcüğünün gönderimde bulunduğu unsur *"Ağlayan bir erkek. Hem Müslüman hem de Türk."* ifadesinin, isim görevinde kullanıldığı düşünüldüğünde onu işaret ederek gösteren ve onun yerini işaret yoluyla tutan *böyle* sözcüğüdür. Dolayısıyla *böyle*⁵ **işaret zamiri** olarak kullanılmıştır.⁶

Yanık, çok yakıcı, çok içli bir ezgiye başlıyor. Bir hançer kalbimin içini oyup dururken gurbet duygusu yakama yapıyor. Büyülenmiş gibi ilerliyorum. Ben sözünü tutmayan köyün çocuklarından biri değilim, o da fareli köyün kavalcısı değil ama böyle bir müziğin etkisinden kurtulmak imkânsız. (s. 17)

Müzik ismini belirten *böyle* sözcüğünün işaret ederek gönderimde bulunduğu unsurlar; *yanık, çok yakıcı, çok içli bir ezgi* ve anlatıcıyı tanımlayan *büyülenmiş* sözcükleridir. Böylece *böyle* sözcüğü metin içi bir bağdaşıklık unsuru

⁵ *Ol-* ve *yap-* gibi yardımcı fiillerin temel fonksiyonu, getirildiği ismi fiilleştirme ve çekime sokmaktır. İncelenen örneklerde müstakil bir fiil olarak görev yapmayı yardımcı eylem olarak kullanılan *ol-* ve *yap-* sözcükleri *böyle* sözcüğü ile de kullanılmıştır. Bu tür örneklerde bir art gönderim unsuru olarak yer alan *böyle* sözcüğü zamir göreviyle değerlendirilmiştir. "Neden böyle yapıyorsunuz? Neden siz de ölülerinizi toprağa gömmüyorsunuz?" (Bekiroğlu 2013: 181) Bu ifadeye *böyle yap-*, "Neden siz de ölülerinizi toprağa gömmüyorsunuz?" cümlesini ön gönderim ilişkisi içerisinde karşılamış bir bağdaşıklık unsurudur.

⁶ Uçar, Kurtoğlu, Yıldız; *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerini bazı bağlamlarda *gösterme belirteci* olarak adlandırmışlardır (Uçar ve diğerleri 2011: 229). Ancak sundukları örneklerde yer alan *"E'si kömür! Elini böyle yanlarına şap şap vuruyor da, söylemek mi lazım? Hiç böyle ortadan ortadan geçiyor muyuz?"* cümlesinde *böyle* sözcüğü *vur-* fiilini durum bakımından belirten bir sözcük olarak değerlendirilip "durum zarfı" olarak adlandırılmalıdır. *"Ben tam siyahı alacaktım ki, 'Ama senin kırmızıyı beğeneceğini söylemişti,' dedi. Eh durum böyle olunca kırmızıyı ben aldım."/ "O ortaya düşmeseydi, biz bir yenisini çıkarırdık' dediği de doğrudur, yüzüne vurulduğunda, 'Vallah, billah ben böyle demedim' yadsıması da doğrudur."* cümlelerinde "gösterme belirteci" olarak değerlendirilen *böyle* sözcüğü gönderimde buldukları unsurların yerine kullanıldıklarından birer "işaret zamiri" olarak değerlendirilmelidir. *"Gece yarısına doğru sözlerini şöyle bağladı. Ben hepiniz için çalışıyorum."/ "Aman kötümser olma!" diyorlar. "Nasıl iyimser olalım?" "Olmasan da öyle yaz, hele biraz daha..." Evet, hem lehavle..."* cümlelerinde de *şöyle* ve *öyle* sözcüklerinin görev adı "gösterme belirteci" değil de "durum zarfı" olmalıdır.

olarak kullanılıp ifadeler arasında bir bağ tesis ederken *müzik* sözcüğünün sıfatlarının da anlamsal yükünü taşımaktadır ve **işaret sıfatı** olarak adlandırılmalıdır.⁷

Kısa saçlı kız “Ben Sofya” diye ayağa kalktı elini uzatırken. Öyle ya, bunlar böyle tanışıyor, Settarhan da elini uzattı. (s. 221)

Fiili durum bakımından belirttiğinde “böyle” sözcüğü **durum zarfı** görevindedir ve bağlamda karşıladığı anlam (ellerini uzatarak, tokalaşarak), gönderimde bulunulan unsur vasıtasıyla anlaşılır.

Üzerime eğilen hemşireleri de doktoru da hayal meyal görüyorum. Bunlar her zaman böyle sık gelmezlerdi, kendi aralarında fısıldaşıyorlar bana bakarak, ne oluyor? (s. 410)

Sıfat ya da zarf görevli bir başka sözcüğü belirten ve onun derecesini artıran *böyle* sözcüğü, **miktar zarfı** görevindedir. *Böyle* sözcüğü bu örnekte metin içi bağlam hesaba katılarak değerlendirildiğinde bir gönderim unsuru değildir.

İncelenen metinde *böyle* sözcüğünün belirsizlik bildirdiğine dair sadece iki örneğe rastlanmıştır. Bir kalıp söz olarak değerlendirilebilecek “Şöyleydi, böyleydi...”, “Öyle yaparım, böyle yaparım...” ifadelerinde *böyle* sözcükleri, bir gönderim unsuru olarak kullanılmamış, taşıdıkları anlamın metin içi bağlamın izin verdiği ölçüde okuyucunun zihninde tamamlanması beklenmiştir. *Şöyle* ve *öyle* sözcükleri için de aynı şey geçerli olmuş, bu iki örnek dışında *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcükleri belirsizlik bildiren bir öge olarak değerlendirilmemiştir. Zira bağlam bu sözcüklerin anlam yükünü ortaya çıkardığında belirsizlikten bahsetmek mümkün değildir.⁸

Halil Safa ile buluşuldu, konuşuldu, tartışıldı. Halide yine hamile olduğu için Halil Safa, İttihat ve Terakki temsilcisinin bulduğu bir kayıkla ayrılacaktı şehirden fakat halası için bir kayık tedarik edememişti! Şöyleydi, böyleydi... (s. 287)

“Böyle”nin belirli, işaret edilen bir gönderiminin metin için bağlam kullanılarak belirlenemediği “Şöyleydi, böyleydi...” ifadesinde bir belirsizlik söz konusudur. Buna göre metinde yer alan “şöyleydi, böyleydi” sözcükleri birer **belirsizlik zamiridir**.

Ayrıca metinde yer alan “böyle”den türemiş *böylece* sözcüğü sebep, *bundan böyle* sonralık bildiren bir bağlama ögesi, bir bağdaşıklık unsurudur.

⁷ Uçar, Kurtoğlu ve Yıldız; birtakım dil bilgisi kaynaklarında sıfat olarak ele alınan örnekleri, çalışmalarında *belirsiz belirleyici* terimi ile değerlendirirler ve bunun sebebinin de Göksel ve Kerslake’den aldıkları *belirsiz belirleyici* teriminin daha genel ve kapsayıcı bir terim olmasına bağlarlar (Uçar ve diğerleri 2011: 228).

⁸ *Determiners* başlığı altında *belirleyicilere* yer veren ve onları *Belirsiz Belirleyiciler* (Indefinite Determiners) ve *Belirli Belirleyiciler* (Definite Determiners) olmak üzere ikiye ayıran Göksel ve Kerslake, *Belirsiz Belirleyiciler* arasında “Markers of similarity and otherness” başlığı altında *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerine yer verirler (Göksel-Kerslake 2005: 179-180). Buna göre *bir*, *birkaç*, *birtakım*, *birçok*, *biraz*, *bir miktar*, *bazı*, *kimi*, *bir kısım*, *çok*, *çoğu*, *az*, *fazla*, *hiçbir*, *herhangi bir*, *kaç tane*, *ne kadar* sözcüklerinde var olan belirsizlik; *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcükleri için sınırlı sayıda örnekte geçerli olmaktadır. Ayrıca dil bilgisi ile ilgili kaynaklarda *belirsiz zamir*, *belgisiz adil*, *belgisiz zamir* terimleriyle karşılanan *hepsi*, *hiçbiri* sözcüklerinin gönderim ilişkisi ile bağlı oldukları unsur, bağlamdan hareketle belirlenebildiğinde bu kelimeler için de bir belirsizlikten söz edilemez. *Bu saatlerde dışarıda olmak için ya İngiliz ya Rus askeri olmak gerekirdi ya da Ermeni çetecisi veya Türk milisi. Settarhan hiçbirini değildi* (Bekiroğlu 2013: 361). Burada *hiçbiri* sözcüğünün gönderimde bulunduğu unsur “*ya İngiliz ya Rus askeri ya da Ermeni çetecisi veya Türk milisi*”, bağlamdan hareketle çıkarılabilir olduğundan *hiçbiri* sözcüğü bir *belirsizlik zamiri* olarak adlandırılmamalıdır.

Tablo 1: *Böyle* Sözcüğünün İşlevleri

Görev Adı	Böyle	Sıklık	Art Gönderim	Ön Gönderim	Dış Gönderim
İşaret Sıfatı	Böyle bir	76	72	4	-
	Böyle + isim(+ler)	10	8	2	-
	Böylesi (bir)	7	6	-	1
	Böyle	4	1	3	-
	Böylesine	1	-	-	1
Durum Zarfı	Böyle	71	67	4	-
	Böylesine	2	2	-	-
	Böylesi	1	1	-	-
	Böyle böyle	1	1	-	-
İşaret Zamiri	Böyle	28	26	1	1
	Böylesi	7	6	1	-
Miktar Zarfı	Böyle	22	13	1	7
	Böylesine	3	2	-	1
Belirsizlik Zamiri	Böyle	2	-	-	2
Toplam		235	205	16	11

2.2. Öyle

Emindi, dünyanın tarihi fotoğraf kâğıtlarına bakılarak yazılacaktı bir zaman sonra, öyle bir zaman gelecekti. (427)

Zaman sözcüğünü belirterek **işaret sıfatı** görevinde kullanılan *öyle* sözcüğü, aynı zamanda “*dünyanın tarihi fotoğraf kâğıtlarına bakılarak yazıldığı*” ifadesinin anlamsal yükünün de taşıyıcısıdır. Böylece *öyle* sözcüğü, metinde yer alan ilgili ifadeler arasında anlamsal bağın tesisinde rol alır. Bulunduğu metin içi bağlama göre anlamsal bir değer taşıyıp bir bağdaşıklık unsuru olarak da değerlendirilen bu sözcükler, kendisinden önce kullanılmış bir kelime, kelime grubu veya duruma işaret eder. Bu tür kullanımda bir belirsizlikten değil *öyle* sözcüğünün işaret edip gösterdiği belirli bir anlamsal yükten bahsedilmelidir.

Başımı sayfadan, bu birbirinden kopuk, hezeyanlı cümlelerden, bu ateş sayıklamalarından kaldırdım. Belli ki ne aklı ne kalbi Sofya’yı yarı yolda bırakmıştı şimdiye değin, hangi sefere çıkırsa fatihtti o.

Bu defa da öyle; onu yarı yolda bırakan kendisi değildi. (s. 449, 450)

Zamir göreviyle kullanılan *öyle* sözcüğünün işaret ettiği mana metin bağlamından hareketle anlaşılabilir. *Öyle* sözcüğü, **işaret zamiri** görevinde kullanıldığı bu örnekte de metnin bütünlüğüne katkı sağlamaktadır.

“Ah bu pencere!” diye geçirdi içinden Büyükhanim. Hacıbey’e kalsa çoktan mahkemenin kapısına dayanacak, **bahçesine, mahremiyetine açılmış bu bir çift gözü** kapattıracaktı külliye. Evine göz dikmiş bu yabancı pencereden oldum olası hoşlanmamıştı Hacıbey.

Büyükhanim’sa daha bu mevzuun açıldığı ilk gün, “Bu evi **öyle** satın aldılar” demişti. (s. 46)

Öyle sözcüğü “o hâlde, o şekilde” anlamında **durum zarfı** göreviyle kullanıldığında metin içi bağın tesisi sağlanır. Bu durumda da *öyle* sözcüğü, zamir ve sıfat görevinde kullanıldığı gibi işaret ettiği ve taşıdığı bir anlamsal değerden bahsedilmeli ve buna göre adlandırılmalıdır. Zamirlerin anlam yükü nasıl bağlamdan yola çıkılarak anlaşılıyorsa bazı zarf görevli sözcüklerin de anlamsal içeriği metin içi bağlamdan hareketle belirlenir.⁹

Denizle arasına şimdi uzun mesafeler girmiş bu okul o vakit kumsala nazırdı. Hava **öyle** sıcak, Ekim denizi **öyle** sakindi ki suyun kenarında tek kıpırtı yoktu ve sabah kıyıya çekilmiş sandalların izinde tek kum tanesi bile yerinden oynamamıştı. (s. 39)

Öyle sözcüğü bir kelimenin anlamını güçlendirmek, aşırılık katmak amacıyla zarf görevinde de kullanılır. Böyle bir durumda bir art gönderim unsuru olarak değerlendirilmeyen *öyle* sözcüğünün görev adı **miktar zarfıdır**.

“Öyle” ile oluşturulmuş *öyleyse, öyle ya, öyle ki* sözcükleri sebep-sonuç ilişkisi kuran bağlaç göreviyle; *öylesine*¹⁰, *öylece* zarf göreviyle metinlerde yer alan sözcüklerdir.

Yağmur çölü, akan ırmaklar denizi nasıl bulursa birbirlerini **öylece** buldular. (s. 348)

Bir durum zarfı olan *öylece*nin taşıdığı anlam yükü yer aldığı cümle içerisinden tespit edilebilir. Buna göre “yağmur çölü, akan ırmaklar denizi nasıl bulursa” *öylece* ile ilişkilendirilir ve *bul-* fiili tamamlanır.

Ayrıca *böyle* ve *şöyle* sözcüklerinin dışında *öyle* sözcüğü, “eklenti soru”¹¹ şeklinde metinlerde yerini alır. Eklenti sorular, konuşmacının emin olmadığı bir bilgi ile ilgili onay beklentisini ortaya koymak, konuşmacının inşa ettiği bir cümlenin sertliğini azaltmak ya da yine konuşmacının dinleyiciye olan pozitif tavrını göstermek amacıyla kullanılır (Tarcan 2012: 2415).

Tablo 2: Öyle Sözcüğünün İşlevleri

Görev Adı	Öyle	Sıklık	Art Gönderim	Ön Gönderim	Dış Gönderim
Miktar	Öyle + Sıfat + (bir) + İsim	6	-	-	-
Zarfı	Öyle + Zarf + Fiil/Fiilimsi + (ki)	9	-	-	-
	Öyle bir + (Zarf) + Fiil/Fiilimsi/ ki	4	-	-	-

⁹ Bütün kelimelerin zamir yönü olduğu kanaatine varan Akçataş, yazısında *öyle* ve *böyle* sözcüklerini örneklediği cümlelerinde bu kelimeler için “the adjectival pronoun”, “the adverbial pronoun” terimlerini kullanır (Akçataş 2010: 5).

¹⁰ *Türkçe Sözlük*’te “Aşırı bir biçimde, fazla, o kadar çok, o derece.” anlamları verilen ve zarf göreviyle tanıtılan *öylesine* sözcüğü, *Kendi bakışından kaçmak için ortaya öylesine bir söz attı Settarhan* (Bekiroğlu 2013: 140) gibi bir cümlede “gelişigüzel” anlamında kullanılmıştır. Bu itibarla *öylesine* sözcüğünün böyle bir anlamda da kullanılabileceği sözlüklerde yer almalıdır.

¹¹ İmer, Kocaman ve Özsoy’un hazırladığı *Dilbilim Sözlüğü*’nde İngilizcedeki “tag question” yerine “eklenti soru” terimi önerilmiştir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 346).

	Öyle + Fiil + ki	7	-	-	-
	Öyle + İsim + (Ek fiil) + ki	12	-	-	-
İşaret	Öyle	35	31	4	-
Durum Zarfı	Öyle + (Zarf) + Fiil/Fiilimsi	23	19	4	1
	Öyle + (bir) + Fiil + ki	5	-	5	-
	Öylece + Fiil/Fiilimsi	15	13	-	-
İşaret	Öyle + (bir) + İsim	10	9	1	-
Sıfatı	Öyle + (bir) + İsim + (...) + ki	13	-	13	-
Belirsizlik Zamiri	“Öyle yaparım, böyle yaparım...”	1	-	-	1
Eklenti Soru	Öyle mi?	16	-	-	-
Toplam		140	59	27	2

2.3. Şöyle

Şöyle sözcüğü; “durum zarfı, işaret zamiri, yer-yön zarfı, bağlaç¹²” görevinde ve kalıplaşmış ifadelerde¹³ kullanıma çıkar.

*Azam kadife dokumayı açtı, **şöyle bir** inceledi, kıymetini az çok kestirebildi. (s. 157)*

Metinde *şöyle* sözcüğü bir sözcüğü ile birlikte bir fiilin tamamlayıcısı olarak kullanıldığında **durum zarfıdır**. Böyle bir durumda *şöyle bir* yapısı *üstünkörü, kısa süreli* anlamları kazanır.¹⁴

*Yeni bir köprü kurmak **şöyle dursun** aralarında kurulmuş bütün kavî köprüler de tufan getiren yağmurlara kapılmış gibi yıkılıp gitmişti. (s. 341)*

Şöyle sözcüğünün *dur-* fiili ile oluşturduğu *şöyle dursun* yapısı, *bir yana* anlamıyla “bir işin gerçekleşmekten çok uzak bulunduğunu, ona bağlı daha kolay, daha basit bir şeyin bile gerçekleşmediğini” (TDK 2005: 1873) anlatmak amacıyla kullanılır. Bir kalıp ifade olarak değerlendirilebilecek bu ifadenin bir gönderim işlevi yoktur.

*İstanbul’a haftalar boyunca telgraflar çekilmiş, koca rütbeli subaylar Hacıbey’i “Bugün yarın” diye bekletmiş, ancak bir yıl üzerine Hacıbey’in eline İsmail’le alâkalı bir kâğıt vermişlerdi. Onda da **şöyle** yazıyordu:*

¹² *Şöyle* sözcüğü *şöyle ki* açıklama işleviyle bağlaç görevinde kullanılabilir.

¹³ *Şöyle bir* ve *şöyle böyle* birleşik sözlerinin metin içi bir gönderim değerinden bahsedilemez.

¹⁴ *Şöyle bir* yapısı *Türkçe Sözlük*’te zarf görevinde birleşik bir söz olarak değerlendirilir ve *üstünkörü, kısa süreli* anlamları ile verilir. Ayrıca *şöyle* kelimesinden türeyen *şöylece, şöylesine* sözcükleri de “üstünkörü”, “kısa süreli” anlamları ile dilde kullanıma çıkar. Bu kullanımı ile incelenen metinde yer alan *şöyle* sözcüğü, mevcut örneklerde bir gönderim unsuru olarak görev yapmaz. Bununla birlikte bir fiilin tamamlayıcısı olarak kullanılıp zarf görevi kazanan *şöyle* sözcüğü, metinde bir gönderim işlevi taşıyabilir. “Toplantının sonunda sözlerini **şöyle** tamamladı: Gereken ne varsa yapılacak.” cümlesinde *şöyle* sözcüğünün işaret ettiği “Gereken ne varsa yapılacak.” ifadesidir ve bu yönüyle *şöyle* bir ön gönderim unsuru olarak ifadeler arasında bağ kuran bağdaşıklık değerlerinden biri olmuştur. *Şöyle*, gönderimde bulunduğu unsurla birlikte değerlendirildiğinde *tamamla-* fiilini durum bakımından belirten “durum zarfı” görevinde bir sözcük olarak ele alınmalıdır.

“Hayatı da mematı da meçhuldür.” (s. 273)

Şöyle sözcüğü bir gönderim unsuru olarak değerlendirildiğinde metinde bir başka unsura işaret ederek o unsurun yerini tutar. Böyle bir durumda *şöyle* sözcüğünün görev adı **işaret zamiri** olmalıdır.

“*Şöyle buyurun” diye genç çifti içeri buyur etti Nikolay Aleksandroviç Olenin.* (s. 425)

Metinde örneklerine kahramanların ifadelerine yer verildiğinde rastlanan *şöyle* sözcüğünün gönderimde bulunduğu unsur kendisi ile birlikte aynı ifadenin içinde verilerek okuyucudan o yerin neresi olduğu metin içi bağlamdan tamamlanması beklenmiştir. *Buyur-* fiilini yön bakımından tamamlayan *şöyle* sözcüğünün ilişkili olduğu kelime kendisinden sonra gelen *içeri* sözcüğüdür. Bu itibarla *şöyle* sözcüğünün görev adı bu cümlede **yer-yön zarfı** olarak belirlenmelidir.

Tablo 3: Şöyle Sözcüğünün İşlevleri

Görev Adı	Şöyle	Sıklık	Art Gönderim	Ön Gönderim	Dış Gönderim
Durum Zarfı	Şöyle bir + Fiil/Fiilimsi	10	-	-	-
	Şöyle + Zarf	1	-	1	-
İşaret Zamiri	Şöyle	5	-	5	-
Yer-Yön Zarfı	Şöyle + Fiil	4	2	2	-
Belirsizlik Zamiri	“Şöyleydi, böyleydi”	1	-	-	1
Toplam		24	2	8	1

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türk dil bilgisi ile ilgili kaynaklarda *böyle, şöyle, öyle* sözcüklerinin görev adlarıyla ilgili tespitlerde bulunulmuş ve buna göre bu sözcüklerin temelde zamir, sıfat ve zarf görevinde kullanımına dayalı örneklerine yer verilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde aynı görev adı farklı terimlerle karşılandığı gibi kelimelerin görev adının dışında farklı işlevlerine sınırlı kaynakta yer verilmiştir. Bu doğrultuda seçilen eserde *böyle, şöyle, öyle* sözcükleri taranmış, ilgili örneklerle bu tür sözcüklere ne tür bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Böyle sözcüğü ve türevleri, *öyle* ve *şöyle* sözcüklerine oranla daha çok kullanılmış ve *işaret sıfatı, durum zarfı, işaret zamiri, miktar zarfı, belirsizlik zamiri, bağlaç* görevleri ile metinde yer almıştır. Bir bağdaşıklık unsuru olarak *art gönderim* işlevi öne çıkan *böyle* sözcüğünün *ön* ve *dış gönderim* unsuru olarak kullanıldığı örnekler sınırlıdır.

Öyle sözcüğü ve ondan türeyen kelimeler; *miktar zarfı, işaret zamiri, durum zarfı, işaret sıfatı, bağlaç* ve *ekleni soru* görevleriyle metinde yer alırken *miktar zarfı* örneklerinin dışında *art* ve *ön gönderim* işlevi ile bir bağdaşıklık unsuru olarak metnin bütünlüğüne hizmet eder.

Kullanım sıklığı en düşük olan *şöyle* sözcüğü metinde *durum zarfı, işaret zamiri, yer-yön zarfı, bağlaç* görev adlarını alır ve bir *bağdaşıklık* unsuru olarak *ön gönderim* işlevi öne çıkar.

Kelimelerin görev adları, cümle içerisindeki kelime ya da kelime grupları ile ilişkisine göre belirlenebilirken taşıdıkları anlamsal yükün tespitinde ancak cümlenin de ötesinde bir birliğe ihtiyaç duyulmaktadır ve cümle düzeyi, bu tür sözcüklerin görev adlarının anlatımı ve anlam yükünün ortaya çıkarılmasında yetersizdir. Bu yüzden bağlamın verilmesi kelimenin anlaşılmasına katkı sağlayacak ve kelimenin görev adının tespitinde biçimsel bir tahlilin yanında o kelimelerin metin içindeki anlamsal yüklerinin de görev adlarıyla beraber ele alınması sağlanacaktır.

Böyle, şöyle, öyle sözcüklerinin görev adlarının tespit ve öğretiminde bir birlikteliğin sağlanamadığı gibi aktarımında da birtakım eksikliklerin olduğu muhakkaktır. Böyle bir durumda şekilci bir anlayışla birtakım kelimelerin görev adlarının ezberletilmesi yerine metin içerisinde kelimelerin işlevleri doğrultusunda bir adlandırmaya tabi tutulması dilin işleyişinin ve kurallarının öğretiminde daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyacaktır.

Kazandıkları bütün işlevlere ve anlamsal yüke dil bilgisi çalışmalarında yer verilmeyen *böyle, şöyle, öyle* sözcükleri; özellikle zamir, sıfat ve zarf görevinde kullanıldıklarında bir gönderim değerine sahip ve metnin bütünlüğüne katkısı olan birer bağdaşıklık unsurudurlar.

KAYNAKLAR

AKÇATAŞ, Ahmet (2010). "Türkiye Türkçesinde Zamirlerin Anlam Yüğü". *Turkish Studies*, C:5/4, 1-14.

ATABAY, Neşe; ÖZEL, Sevgi; KUTLUK, İbrahim (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

BANGUOĞLU, Tahsin (1990). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BEKİROĞLU, Nazan (2013). *Nar Ağacı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

BİLGEGİL, M. Kaya (2009). *Türkçe Dilbilgisi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

BİLGİN, Muhittin (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

DEMİR, Tufan (2006). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Kurmay Yayın Dağıtım.

DEMİRCİ, Kerim (2014). *Zamirler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ERDEM, Mevlüt (2005). "Zamirler Anlamlı Kelimeler midir, Görevli Kelimeler midir?". *Türk Dili*, S: 641, 444-449.

EDİSKUN, Haydar (2010). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ERGİN, Muharrem (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

GENCAN, T. Nejat (2007). *Dilbilgisi*, Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.

GÜNAY, Doğan (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

GÖKSEL, Aslı & KERSLAKE, Celia. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, London: Routledge.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İMER, Kamile; KOCAMAN, Ahmet; ÖZSOY, A. Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

KORKMAZ, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZÇELİK, Saadettin (2001). “Türkiye Türkçesinde Belirsizlik ve Soru Zamirlerinin Yapılışları ve Kullanılışları”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2001/1 (594), 659-667.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

TARCAN, Ahmet (2012). “Okul Öncesi (4-6 Yaş) Oyun Gruplarında Eklenti Sorularının İşlevleri Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies*. 7 (3): 2409-2422.

UÇAR, Aygül; KURTOĞLU, Özlem. Kurtoğlu; YILDIZ, İpek (2011). “Sözcük Türlerindeki Belirsizlikler Üzerine Derlem Temelli Bağlam İçi Gözlemler”. 25. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitabı. 227-236.

ZÜLFİKÂR, Hamza (2007). “Dünden Bugüne Türkçe”. *Türk Dili*. 93 (665): 434-442.

